THIẾT KẾ HÒA NHẬP (INCLUSIVE DESIGN) TRONG CÁC KHÔNG GIAN CÔNG CỘNG

CÁCH TIẾP CẬN KIẾN TẠO MÔI TRƯỜNG VÌ HẠNH PHÚC VÀ SỨC KHỎE CỘNG ĐỒNG

NGUYỄN THÙY TRANG - LÊ LAN HƯƠNG
NGUYỄN THU TRANG - HOÀNG TUYẾT MAI
NGUYỄN HỒNG NGỌC*

Không gian công cộng đóng vai trò rất quan trọng trong đời sống đô thị, góp phần thúc đẩy sự gắn kết cộng đồng, cải thiện sức khỏe tinh thần và thể chất. Trên thực tế, nhiều không gian công cộng hiện nay vẫn chưa đáp ứng được nhu cầu của các nhóm yếu thế. Thiết kế hòa nhập (Inclusive Design) là giải pháp nhằm tạo ra môi trường sống sao cho mọi người đều có thể tiếp cận, sử dụng và trải nghiệm một cách bình đẳng, bất kể tuổi tác, giới tính, khả năng thể chất, cảm giác, nhận thức hay hoàn cảnh xã hội. Khác với cải tạo sau xây dựng, thiết kế hòa nhập tích hợp yếu tố tiếp cận ngay từ đầu, giúp nâng cao hiệu quả sử dụng không gian. Việc áp dụng các nguyên tắc của thiết kế hòa nhập giúp tăng cường sự gắn kết xã hội, đáp ứng đa dạng nhu cầu của cộng đồng. Để góp phần xây dựng đô thị gắn với mục tiêu phát triển bền vững, thiết kế hòa nhập rất cần được xem xét là một yếu tố thiết yếu trong thiết kế các không gian công cộng.

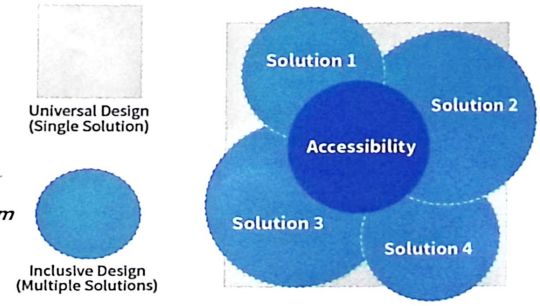

Phân biệt các khái niệm Accessibility Design – Universal Design – Inclusive Design

1. THIẾT KẾ HÒA NHẬP VÀ MỘT SỐ KHÁI NIỆM CÓ LIÊN QUAN

Thiết kế hòa nhập (Inclusive Design) có liên quan đến các khái niệm như Thiết kế tiếp cận (Accessibility Design) và Thiết kế phổ quát (Universal Design), nhưng có khác biệt trong việc chủ động đáp ứng toàn bộ phổ trải nghiệm của người dùng.

Thiết kế tiếp cận (Accessibility Design): Thường đề cập đến việc đáp ứng các tiêu chuẩn kỹ thuật cụ thể, để đảm bảo công trình có thể tiếp cận về mặt vật lý cho người khuyết tật.

Thiết kế phổ quát (Universal Design): Hướng đến việc tạo ra không gian sao cho tất cả mọi người đều sử dụng được (ở mức độ cao nhất có thể), mà không cần phải điều chỉnh hay thiết kế chuyên biệt.

Thiết kế hòa nhập (Inclusive Design): Vượt ra ngoài các yêu cầu của thiết kế tiếp cận, và có thể đáp ứng được nhiều nhu cầu đa dạng của các nhóm đối tượng hơn là thiết kế "Một giải pháp dùng được cho tất cả - one solution for all" của thiết kế phổ quát. Cách tiếp cận này xem xét không chỉ các rào cản vật lý mà còn cả rào cản xã hội, văn hóa có thể ngăn cản con người tham gia đầy đủ vào không gian. Thiết kế hòa nhập đặt ra câu hỏi: Người sử dụng không gian này thực sự cần gì? Ai đang bị loại trừ khỏi không gian này vì thiết kế hiện tại không phù hợp với họ? Thiết kế hòa nhập nhấn mạnh tầm quan trọng của sự đồng cảm để các yếu tố như tuổi tác, giới tính, chủng tộc, tôn giáo, khả năng thể chất, khác biệt về cảm giác – nhận thức... đều được xem xét và đáp ứng.

Mặc dù vẫn còn những quan điểm khác nhau trong việc phân biệt rõ ràng điểm khác biệt của các khái niệm trên, song đều thấy được mục tiêu chung hướng đến của các phương pháp trên là định hình môi trường có khả năng chào đón và "nâng đỡ" tất cả mọi người.

2. CÁC NGUYÊN TẮC CỦA THIẾT KẾ HÒA NHẬP

Trong tài liệu hướng dẫn của Uỷ ban kiến trúc và môi trường xây dựng của Vương quốc Anh (CABE) mang tên "The principles of inclusive design (they include you)", Thiết kế hòa nhập được xây dựng dựa trên 05 nguyên tắc cốt lõi như sau:

Nguyên tắc 1: Thiết kế hòa nhập đặt con người vào trung tâm của quá trình thiết kế

Thiết kế những không gian, công trình mà tất cả mọi người đều có thể sử dụng, giúp thúc đẩy sức khỏe thể chất, tinh thần và cảm giác gắn kết xã hội của con người. Đảm bảo rằng càng nhiều bên liên quan và đóng góp xuyên suốt quá trình thiết kế càng tốt.

Nguyên tắc 2: Thiết kế hòa nhập thừa nhận sự đa dạng và khác biệt

Thiết kế hòa nhập tôn vinh sự đa dạng của con người và không nên tạo ra những rào cản gây khó khăn. Bên cạnh việc quan tâm đến nhu cầu của người sử dụng xe lăn và người gặp khó khăn trong vận động, cũng cần hiểu rõ những rào cản mà người gặp vấn đề về sức khỏe tâm thần, người khiếm thị và người khiếm thính phải đối mặt.

Nguyên tắc 3: Thiết kế hòa nhập đưa ra nhiều lựa chọn khi một giải pháp thiết kế duy nhất không thể đáp ứng tất cả người dùng.

Bằng cách xem xét sự đa dạng của con người, thiết kế hòa nhập có thể phá vỡ các rào cản và sự loại trừ. Môi trường nên vượt qua các thông số kỹ thuật tối thiểu để đáp ứng yêu cầu tiếp cận và sử dụng của tất cả mọi người một cách bình đẳng.

Nguyên tắc 4: Thiết kế hòa nhập cung cấp sự linh hoạt trong sử dụng

Tạo điều kiện sử dụng linh hoạt - Không gian được thiết kế để có thể sử dụng theo nhiều cách khác nhau, tùy theo khả năng hoặc tình huống cụ thể của người sử dụng.

Nguyên tắc 5: Thiết kế hòa nhập tạo ra môi trường an toàn, thuận tiện và mang lại trải nghiệm tích cực cho mọi người.

Thiết kế giúp mọi người dễ dàng sử dụng không gian bằng cách chú ý đến các yếu tố như biển báo, ánh sáng, độ tương phản thị giác và vật liệu. Tiếp cận một công trình không chỉ là vấn đề bố trí vật lý, mà còn là việc cung cấp đủ thông tin để mọi người cảm thấy tự tin khi bước vào không gian đó.

3. KINH NGHIỆM VỀ VIỆC ÁP DỤNG THIẾT KẾ HÒA NHẬP TRONG CÁC KHÔNG GIAN CÔNG CỘNG Ở MỘT SỐ NƯỚC TRÊN THẾ GIỚI

Tại nhiều quốc gia trên thế giới, thiết kế hòa nhập trở thành định hướng phổ biến trong quy hoạch và xây dựng các không gian công cộng, nhằm bảo đảm rằng mọi người, không phân biệt độ tuổi, khả năng vận động, giới tính hay hoàn cảnh, đều có thể tiếp cận, sử dụng và cảm thấy thoải mái khi sinh hoạt nơi công cộng. Khái niệm "Thiết kế hòa nhập" không còn là lựa chọn mà đã trở thành tiêu chuẩn trong việc tạo dựng công viên, quảng trường, khu vui chơi hay các không gian tiện ích đô thị. Những nguyên tắc của thiết kế hòa nhập được ứng dụng rộng rãi nhằm tạo ra không gian chung công bằng, thuận tiện và bền vững. Dưới đây là một số không gian công cộng thành công trong việc áp dụng những nguyên tắc của thiết kế hòa nhập.

The Elizabeth & Nona Evans Restorative Garden (Hoa Kỳ) - Vườn Phục hồi Elizabeth và Nona Evans nằm trong Vườn Bách thảo Cleveland là một ví dụ điển hình về cách thiết kế hòa nhập có thể được hiện thực hóa trong không gian công cộng. Thiết kế của khu vườn cho phép người dùng tương tác với không gian theo cách riêng của họ. Các yếu tố như chiều rộng lối đi, vật liệu lát đường, độ dốc được tính toán kỹ lưỡng để đảm bảo khả năng tiếp cận cho người sử dụng xe lăn, khung tập đi, hoặc người có vấn đề về thị lực và sức bền. Những điểm dừng chân tinh tế được bố trí dọc theo lối đi, giúp người tham quan có thể nghỉ ngơi, cảm nhận hương thơm hoặc chiêm ngưỡng một điểm nhấn trong vườn. Không gian dành cho hoạt động nhóm cũng được thiết kế rộng rãi, tách biệt khỏi luồng di chuyển chính, tạo điều kiện cho các chương trình trị liệu hoặc giáo dục diễn ra mà không gây cản trở cho người khác. Vườn Phục hồi Elizabeth và Nona Evans không chỉ là nơi chữa lành mà còn là minh chứng cho cách thiết kế hòa nhập có thể nâng cao trải nghiệm của tất cả mọi người, từ người khuyết tật đến những người khỏe mạnh.

Được bao quanh bởi những loài cây mềm mại, nhẹ nhàng, dòng nước chảy róc rách qua một hốc đá phủ rêu trên bức tường. Du khách khiếm thị có thể cảm nhận được sự thay đổi về nhiệt độ và độ ẩm không khí từ bức tường nước.

Độ dốc của lối đi được tính toán cẩn thận nhằm giảm thiểu sự mệt mỏi và tạo ra những điểm dừng chân tinh tế để nghỉ ngơi, thưởng thức hương thơm hoặc chiêm ngưỡng một điểm nhấn

Lan can được thiết kế với chữ nổi Braille. Chúng được đặt ở mặt sau của lan can để tạo cảm giác thoải mái hơn khi sử dụng. Những miếng chữ nổi này chứa bộ sưu tập thơ thay đổi theo thời gian, do những người bạn khiếm thị của khu vườn đóng góp.

Được bao quanh bởi những loài cây mềm mại, nhẹ nhàng, dòng nước chảy róc rách qua một hốc đá phủ rêu trên bức tường. Du khách khiếm thị có thể cảm nhận được sự thay đổi về nhiệt độ và độ ẩm không khí từ bức tường nước. Độ dốc của lối đi được tính toán cẩn thận nhằm giảm thiểu sự mệt mỏi và tạo ra những điểm dừng chân tinh tế để nghỉ ngơi, thưởng thức hương thơm hoặc chiêm ngưỡng một điểm nhấn lan can được thiết kế với chữ nổi Braille. Chúng được đặt ở mặt sau của lan can để tạo cảm giác thoải mái hơn khi sử dụng. Những miếng chữ nổi này chứa bộ sưu tập thơ thay đổi theo thời gian, do những người bạn khiếm thị của khu vườn đóng góp.

Superkilen Park (Đan Mạch) là công viên đô thị điển hình cho thiết kế hòa nhập mang tính đa văn hóa, tọa lạc tại một khu dân cư có cộng đồng người nhập cư lớn ở thủ đô Copenhagen. Điểm độc đáo của Superkilen là cách công viên được phân chia thành ba khu vực - Red Square, Black Market và Green Park - Mỗi khu có chất liệu, màu sắc và chức năng khác nhau, giúp người dân dễ dàng định hướng và lựa chọn không gian phù hợp với nhu cầu hoạt động. Toàn bộ lối đi đều bằng phẳng, không có rào chắn, rộng rãi để người khuyết tật và xe đẩy trẻ em có thể di chuyển tự do. Thiết kế nội thất công cộng được lấy cảm hứng từ hơn 60 quốc gia: Từ ghế ngồi kiểu Brazil, đài phun Morocco, đèn neon Qatar, đến dụng cụ thể thao Muscle Beach hay sân bóng rổ - mọi thiết bị đều được chọn lọc sao cho mọi người đều có thể tìm thấy điều gì đó quen thuộc hoặc phù hợp với nhu cầu, bất kể tuổi tác, khả năng vận động hay văn hóa. Superkilen là minh chứng rõ ràng rằng thiết kế hòa nhập không chỉ hướng đến tiếp cận vật lý, mà còn tạo điều kiện để mọi người cảm thấy được nhìn nhận và tôn trọng trong không gian chung.

Red Square - Với tông màu đỏ - cam và hồng rực rỡ kích thích các hoạt động thể thao, giải trí và văn hóa hiện đại

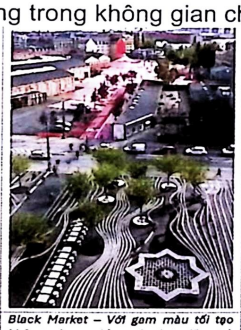

Black Market – Với gam màu tối tạo không gian nghỉ ngơi, thư giãn, trò chuyện nhẹ nhàng

Green Park - Khu vực thiên nhiên dành cho picnic, thể thao nhẹ và dắt thú cưng đi dạo.

Morgan's Inspiration Island (Hoa Kỳ) là công viên nước đầu tiên cho trẻ em trên thế giới được thiết kế hoàn toàn theo tiêu chuẩn tiếp cận cho người khuyết tật - Không chỉ đáp ứng, mà còn tiên phong vượt qua các yêu cầu cơ bản. Một trong những đặc điểm nổi bật nhất là hệ thống xe lăn chống nước đặc chế, cho phép người sử dụng không cần rời khỏi xe để tham gia các trò chơi dưới nước. Các đường đi lát phẳng và không có bậc, dốc, đảm bảo an toàn cho mọi đối tượng sử dụng. Nhiệt độ nước trong từng khu vực có thể điều chỉnh phù hợp với trẻ em có rối loạn cảm giác hoặc tình trạng sức khỏe đặc biệt. Công viên cũng trang bị vòng đeo tay định vị giúp người nhà giám sát trẻ nhỏ, đặc biệt hữu ích với trẻ tự kỷ. Ngoài ra, Morgan's Inspiration Island có chính sách "miễn phí vé vào cổng cho người khuyết tật" - Thể hiện rõ cam kết tạo nên không gian vui chơi không rào cản, nơi mọi người đều được chào đón bình đẳng. Đây không chỉ là công viên giải trí mà còn là hình mẫu về thiết kế vì sự hòa nhập trọn vẹn.

Các khu vui chơi nước được trang bị hệ thống nước ấm hỗ trợ người nhạy cảm về nhiệt độ. Hệ thống xe lăn chống thấm nước để người dùng xe lăn có thể dễ dàng tiếp cận và tham gia mọi hoạt động nước.

Sân chơi trong công viên bằng phẳng, không bậc cao, các lối dốc phù hợp cho xe lăn di chuyển. Các khu vui chơi, chỗ ngồi, xích đu đều thiết kế đặc biệt để xe lăn có thể tiếp cận.

4. LIÊN HỆ VỚI BỐI CẢNH TẠI VIỆT NAM

Trên thực tế, phần lớn các không gian công cộng tại Việt Nam chưa được quy hoạch và thiết kế để đáp ứng nhu cầu của các nhóm đối tượng đa dạng, đặc biệt là người khuyết tật, người cao tuổi, trẻ nhỏ hoặc những người gặp khó khăn trong vận động và nhận thức. Các yếu tố cơ bản của thiết kế tiếp cận như đường dốc, biển chỉ dẫn trực quan, vật liệu an toàn hoặc hệ thống định hướng cho người khiếm thị vẫn còn thiếu hụt hoặc triển khai chưa đúng và đầy đủ. Việc học hỏi từ kinh nghiệm quốc tế là rất cần thiết để Việt Nam có thể phát triển một khung hướng dẫn thiết kế hòa nhập phù hợp với điều kiện xã hội, văn hóa và hạ tầng trong nước. Việc lồng ghép các nguyên tắc thiết kế hòa nhập trong các không gian công cộng tại Việt Nam có thể được xem là một hướng tiếp cận đóng góp cho một đô thị khỏe mạnh và bền vững hơn.

*Khoa Kiến trúc và Quy hoạch, ĐH Xây dựng Hà Nội

GHI CHÚ:

Nội dung nghiên cứu này được tài trợ bởi trường Đại học Xây dựng Hà Nội trong đề tài mã số 02-2025/KHXD: "Nghiên cứu tổng quan về lý thuyết và thực hành thiết kế phổ quát trong lĩnh vực kiến trúc"

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Hans Persson (2014) Universal design, inclusive design, accessible design, design for all: different concepts—one goal? On the concept of accessibility—historical, methodological and philosophical aspects

2. Suhani Arora (2021) Inclusive Design—Designing Barrier-Free Public Spaces

3. Stella L. Zhou (2019) Understanding 'Inclusiveness' in Public Space: Learning from Existing Approaches

4. CABE - The principles of inclusive design. (They include you.)

5. https://www.asla.org/awards/2006/06winners/294.html

6.https://medium.com/@leehrhr/whats-the-difference-between-inclusive-design-accessibility-universal-c1cc90fa1a8d

7. https://www.dezeen.com/2012/10/24/superkilen-park-by-big-topotek1-and-superflex/

8. https://travelwithoutlimits.com.au/morgans-magic/